

Сергій Полтавець

канд. політ. наук, ст. наук. співроб., директор Фонду Президентів України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Наталія Іванова

канд. іст. наук, заввідділу НЮБ,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Київ, Україна

**ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ НОМО SOVIETICUS
В УМОВАХ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»**

Окреслено специфіку історичної пам'яті людей, об'єднаних у соціальну групу Homo Sovieticus. Висловлено тезу про те, що репрезентанти цієї соціальної групи представляють найбільш уразливий для пропагандистських впливів сегмент українського суспільства, що пов'язано з несприйняттям процесу переосмислення історичного минулого і образу свого народу. Зазначається, що нааявний сьогодні в Україні дискурс ми називаємо «війною пам'ятей», невід'ємною частиною «гібридної війни».

Ключові слова: гібридна війна, інформаційне протистояння, Homo Sovieticus.

Процесу розгортання неоголошеної війни між Російською Федерацією та Україною передували десятиліття інформаційного протистояння. Зауважимо, що з часу набуття незалежності обома країнами, різноманітні конфлікти між ними не трактувалися як можлива «передмова» до військового конфлікту. Водночас змістове наповнення інформаційних потоків у Російській Федерації та Україні до 2014 р., що торкалися взаємовідносин держав, не були конфліктогенними. Чи не єдиний період відкритого протистояння припав на період Помаранчевої революції (листопад – грудень 2004 р.) та президентства В. Ющенка (2005–2010 рр.). Саме тоді в оцінках подій в Україні Росія почала використовувати наратив, який став «нормою» у 2014 р., ідеться, зокрема про поняття «украинские националисты», «бандеровцы – союзники фашистов» і т. п. У той же час Росія чи не вперше застосувала «газовий шантаж» як спосіб досягнення геополітичних цілей. Проте в ту пору ніхто з вітчизняних аналітиків не вбачав у цьому протистоянні складову якоїсь більшої геополітичної гри чи стратегії, яку пізніше в 2014 р. будуть називати «гібридною війною».

Тим більше, існуючий тоді конфлікт нарагивів, історичних пам'ятей не розглядався як частина відкритого інформаційного протистояння двох держав. Україна – країна пострадянського політичного і, що важливіше культурного, простору досить довго еволюціонувала в напрямі переосмислення історичних подій, фактів власного політичного буття та їх трактування. Ми переконані, що до сьогодні ця еволюція триває. Складність переосмислення власної історії та відновлення пам'яті про минуле безпосередньо пов'язані з об'єктивною неможливістю одномоментного розв'язання всіх проблем та відшукування відповідей на ті питання, які протягом існування УРСР навіть не поставали на порядку денному в науковому дискурсі. Водночас творення нової соціальної реальності на території СРСР включало, як один з наріжних каменів, процес трансформації багатонаціонального суспільства в єдиний «радянський народ». Передбачалося, що історична пам'ять цього народу сягатиме не далі 1917 р., бо національні історії окремих республік мали підпорядкований характер щодо історії СРСР та «історії радянського народу». Творцями й ретрансляторами цієї історії об'єктивно розглядалися люди, народжені в СРСР. На нашу думку, саме через складність вибудовування державної тактики та стратегії протистояння радянським історичним наративам, через існування в Україні потужного медіа-ресурсу, який ми можемо класифікувати як проросійський, а отже, прорадянський (бо широко використовує стереотипи та міфологеми радянського періоду), нашій державі поки що не вдалося досягти зміни радянських наративів на національні українські, відновити широко представлені в дорадянському політичному дискурсі ідеї та прочитання вітчизняної історії. Саме через те, що Україні «не вдалося», Російська Федерація «змогла», підживлюючи та відновлюючи в історичній пам'яті сучасних українців «радянське світле минуле», забезпечити на українській політичній арені власне потужне економічне та політичне лобі як в парламенті, так й уряді. Щоправда, до 2014 р. РФ не мала можливості, а власне кажучи, і потреби, трансформувати його у відкриту військову агресію. Саме граючи на ностальгійних почуттях колишніх «радянських людей» у Криму та на українському Донбасі, Російська Федерація забезпечила собі квазілегітимність існування окупаційних адміністрацій на захоплених нею територіях.

Зауважимо, що сценарії, використані Росією в Криму та на Донбасі, пройшли перевірку часом та «практикою» на суверенних територіях Молдови і Грузії. У цих державах інформаційне поле «зачищалось» за допомогою тих самих методів, використовувалась аналогічна риторика

та застосовувались такі ж гібридні способи ведення мілітарних дій. Актуалізація проблематики історичної пам'яті викликана початком неоголошеної війни Росії проти України, як чергового прикладу «гібридної війни», одночасно спровокувала появу ряду фундаментальних праць, серед яких варто виокремити колективну монографію, підготовлену фахівцями НІСД під керівництвом В. Горбуліна [4], публікації вітчизняних вчених та експертів, оприлюднених за результатами проведення міжнародного круглого столу, що проводився з метою вивчення агресії Російської Федерації проти України [7], публікацій М. Розумного, у яких досліджується, зокрема російська «політика пам'яті» як один з інструментів гібридної агресії Російської Федерації проти України [5, 6]. Провівши аналіз політики Росії на початку ХХ ст., вітчизняні дослідники В. Бірчак і С. Рябенко здійснили спробу довести, що тодішня агресія радянської Росії проти України теж мала ознаки «гібридності» [8]. Вивченню ціннісних орієнтацій *Homo Sovieticus*, які формувалися в культурно-освітньому просторі СРСР, присвячена монографія І. Мухіної [13].

Вивчення схильності громадян, які використовують радянський історичний наратив, оцінюючи події минулого, а також їхній потяг до ретрансляції відповідних стереотипів, радянських ідеологічних штампів, а відтак простежити уразливість цієї категорії людей, яких ми називаємо *Homo Sovieticus*, до зовнішніх російських інформаційних впливів і стало метою цієї статті. Специфіка ведення гібридних воєн не є предметом нашого дослідження, проте слід зауважити, що ефективність інформаційних операцій супротивника безпосередньо залежить від готовності об'єкта сприймати інформацію саме в такому контексті та в такій інтерпретації, з якою вона (інформація) подається і на яку об'єкт впливу внутрішньо налаштований, враховуючи його рівень освіченості, коло спілкування (в тому числі й у соціальних мережах), ретрансльовані об'єктом ідеї та думки. Доволі висока ефективність подібних інформаційних та, перш за все, дезінформаційних операцій, на наш погляд, пов'язана з тим, що аудиторія, на яку направлений інформаційний потік, здебільшого готова сприймати таку напівправду і, що найголовніше, переважна частина цієї аудиторії критично не усвідомлюватиме інформацію, не намагатиметься її перевірити чи поставити під сумнів. На особливу увагу заслуговують народжені в СРСР люди, а також ті, кого з різних причин ми можемо характеризувати як *Homo Sovieticus*.

Відомий російський соціолог Л. Гудков, досліджуючи цей соціальний феномен, вважав одним з найголовніших своїх завдань з'ясувати: «як

відбувається процес соціалізації «радянської людини», яким чином в умовах розкладу окремих інституційних структур відбувається відтворення цього типу людини» [1, с. 8]. Російський філософ О. Зинов'єв, який власне запровадив поняття Homo Sovieticus та популяризував його через свою книгу [3], характеризує Homo Sovieticus, зокрема, вказував: «Переконання – сутнісна характеристика західної, а не радянської людини. В останньої замість переконань є стереотип поведінки, який не передбачає жодних переконань і тому сумісний з будь-якими переконаннями. Через змішування переконань та стереотипу поведінки без переконань відбувається багато непорозумінь, особливо в оцінці поведінки радянських людей людьми Заходу» [3].

Саме тому сучасна російська міфотворчість про «Велику Вітчизняну війну», яку виносять за дужки і не включають у контекст Другої світової війни, сприймається прихильно частиною аудиторії, яку ми називаємо Homo Sovieticus. Тут важливо зазначити, що ця прихильність повністю базується на стереотипах та штампах, що були засвоєні в радянських школах, вишах тощо. «Загалом ідеологічний диктат в освітньо-культурній сфері вплинув на деформацію свідомості радянської людини, що ґрунтувалася на суспільних догмах, «соціальних міфах», боротьбі з будь-якими абстрактними міркуваннями, що не відповідали генеральній лінії культурної політики держави», – переконана І. Мухіна [13, с.175]. Аналізуючи підходи та погляди відомого російського філософа М. Бердяєва, І Мухіна робить висновок, що «фактично філософ відобразив характерні риси тоталітарного суспільства та особистості, якій притаманне тоталітарне мислення, що ґрунтується на принциповому несприйнятті інших ідей, інших думок та позицій на суспільний розвиток і роль людини в навколишньому світі» [13 с. 180]. Досліджуючи трансформацію цих підходів у сучасній Росії, науковці НІСД, зокрема, вказували на таке: «Іншою ідеологічною опорою російської влади є апеляція до історичного досвіду перемоги у “Великій Вітчизняній” і до космічних та ракетно-ядерних досягнень часів СРСР – держави, яка мала значний геополітичний вплив у світі. Світовий порядок, побудований на традиціях біполярного протистояння, цілком влаштував би російську владу» [4, с. 71]. Саме стереотипізація свідомості не дозволяє людині поглянути, так би мовити, «за лаштунки події», якій вона вже давно присвоїла певну назву, надала певного забарвлення, оцінила. Через це радянська історія та пам'ять про події того історичного періоду сприймається та трактується Homo Sovieticus однозначно й безапеляційно позитивно. «Радянське інформаційне поле усувало, по суті, суспільну точку зору, підмінюючи

її офіційними політичними оцінками та підкоряючи її політичній доцільності. У свідомості людей постійно створюється образ ворога, підтримується бойовий настрій, не допускається послаблення та втрата політичної пильності. Формування «нової людини», а разом з нею і радянського менталітету були спрямовані на виховання відданості ідеології та владі, аскетичності, готовності йти на будь-які жертви заради «спільної справи», [13, с. 198] – наведену нами цитату з роботи І. Мухіної можна вдало трансформувати через просту заміну слова «радянське» на слово «російське», при цьому зміст викладеного повністю відповідатиме сучасному стану російського суспільства. Цим і користується нинішня російська пропаганда, коли надає радянському минулому героїчного шарму і трактує СРСР як «велику державу», хоча при цьому вся її велич полягала, перш за все, в географічних межах «необъятных просторов» та наявності ядерної зброї, якою СРСР шантажував країни Заходу на чолі зі США.

Сьогоднішня Homo Sovieticus не готова сприймати іншу, інакшу точку зору. Вона її не усвідомлює ще й тому, що в її особистій історичній пам'яті не залишилося й сліду про Голодомор, сталінські репресії, ГУЛАГ. Ні її, ні її предків здебільшого не торкнулися перелічені вище події. А якщо й торкнулися, то Homo Sovieticus або про них не знає, або воліє не знати, щоб не виходити із «зони інформаційного комфорту». Щодо отримання об'єктивної інформації про той сегмент Другої світової війни, який в СРСР трактувався як «Велика Вітчизняна», то, обговорюючи цю проблему, відомий вітчизняний історик Я. Грицак, зокрема зауважував: «9 травня святкується як перемога історичної справедливості, що неминуче провокує на агресію. Коли Росія оголошує, що вона має право на історичну справедливість, то всі інші не є справедливими і їх можна атакувати чи приєднувати. 9 травня несе міф красивої війни» [2]. Водночас І. Склокіна так пояснює необхідність проведення в СРСР урочистих заходів: «...святкування, пов'язані із вшануванням пам'яті про “Велику Вітчизняну війну”, з одного боку, були відображенням прагнення влади знайти додаткові ідеологічні інструменти самолегітимації, а з другого – виступали для задоволення зростаючих потреб “радянських людей” у святах та розвагах. Крім того, поступ атеїстичної пропаганди виливався в створення своєрідного радянського варіанта модерної секулярної релігійності – культу “священної (Великої Вітчизняної) війни” з її героями та мучениками» [10]. При цьому, як пам'ятаємо, подібна героїзація стосувалася не лише учасників найкровопролитнішої війни ХХ ст., серед «героїв» продукованих пропагандою для потреб Номо

Sovieticus були й такі, як відомий всім радянський піонер П. Морозов. Ідеологічна складова життя Homo Sovieticus розглядалася державою як одна з найважливіших сфер її життєдіяльності. Варто згадати щоденні «політінформації» у школах, ідеологічно «правильну» тематику переказів та творів на уроках літератури, «виховні години», частота проведення яких залежала від кількості пам'ятних дат у радянському святковому календарі та виникнення «надзвичайних подій» у масштабах класу чи школи. Визнаючи важливість формування відповідного культурного та освітнього середовища, радянська влада поширювала цю політику на всі соціалістичні республіки. Звертаючи на це особливу увагу, вітчизняна дослідниця І Мухіна зауважувала: «В ідеологічній боротьбі велика роль відводилась бібліотекам як важливому елементу освітньо-культурного простору. Вони розглядалися як центри просвітницьких заходів та слугували засобом пропаганди. Бібліотеки в сільській місцевості взагалі повинні стати носіями культури в масах» [13, с. 167].

У процесі реалізації інформаційної війни Росії проти України, власне, як складової «гібридної війни», варто визнати, що зміст інформаційного контенту, який спрямовує держава-агресор через різноманітні ресурси, корелюється залежно від реакції аудиторії на попередні матеріали провокаційного змісту, інформаційні «вкиди» і т. п. Нині, на нашу думку, найголовнішим завданням такої інформаційної агресії Росія бачить не стільки збільшення кількості прихильників пропагованих нею думок, скільки «цементування» наявного людського ресурсу навколо ідей, які проявляються в поширенні концепції так званого «русского мира» та різноманітних кліше. Серед першопричин політики повернення в минуле українська дослідниця Т. Журженко називає такі: «Не дивно, що за Путінового президентства деполітизація та “нормалізація” комуністичного минулого стала офіційною політикою. Ба більше, радянську історію було переписано так, щоби підкреслити зв'язок із імперським минулим» [11]. Науковець переконана, що міф про Велику Вітчизняну війну не лише структурує російську ідентичність, а й має геополітичне значення. Насамперед, він стосується пострадянського простору. Вимагаючи від пострадянських політичних еліт лояльності, московська політика залишається в полоні старих історичних стереотипів. Росія дедалі енергійніше націоналізує Велику Вітчизняну війну як подію російської історії, відтак старі сталінські кліше на зразок «націоналістів-колаборантів» сьогодні проєктуються на сучасних «зрадників» – колишні радянські республіки, чії еліти зробили свій євроатлантичний вибір і відвернулися від Росії [11]. Зважаючи на той факт, що стаття Т. Журженко була написана влітку

2009 р., а вихоплені тоді нею російсько-радянські наративи продовжують застосовуватись російською владою і в 2019 р., дозволимо собі висловити припущення, що вони показали свою, якщо не надзвичайну дієвість, то принаймні затребуваність серед тієї категорії людей, яка об'єднана в групу Homo Sovieticus. Переконані, що саме на них, як основний об'єкт впливу, і розрахована подібна російська агресивна інформаційна політика. Через те ми солідаризуємося з позицією Ю. Половинчак, яка вважає: «Важливою складовою світоглядного дискурсу є дискурс минулого: пам'ять і контрпам'ять, “придушена” та “витіснена” пам'ять; політизація історії та пов'язані з нею так звані “битви за минуле” чи “історичні війни”; комеморативні практики як акти передачі світоглядно значимої інформації про минуле» [9, с. 95].

У цьому контексті варто наголосити на необхідності пошуку нових змістових підвалин для консолідації, оскільки наше суспільство, тривалий час перебуваючи під хаотичним впливом на систему суспільних, ідеологічних та політичних установок, до сьогодні не має чітко сформованих і направлених нових смислів, а отже, зміна цих установок відбувається найчастіше за рахунок послаблення або посилення старих. Обидва ці процеси відбуваються в тих чи інших різноманітних групах, пов'язаних одна з одною, проте таких, що можуть перебувати в стані конфлікту, які в сукупності становлять українське суспільство [14].

Що стосується можливостей та потреби розширення аудиторії, яка прихильно ставиться до ретрансльованих росіянами месенджів, то з часу відкритої військової агресії Російської Федерації проти України, риторика російських ЗМІ та проросійських медіа-ресурсів в Україні дещо змінилася. Якщо на початку військових дій на Сході України позиція Росії щодо участі власних військовослужбовців вичерпувалася єдиною фразою «их там нет», то оприлюднення десятків різноманітних доказів, а головне – захоплення українськими військами полонених російських солдатів, змусили агресора змінити позицію, називаючи своїх учасників неоголошеної війни «добровольцями».

У цьому контексті варто згадати, що радянських офіцерів та інструкторів, учасників громадянської війни в Іспанії (липень 1936 р.– квітень 1939 р.), СРСР свого часу теж називав «добровольцями». Це переконливо свідчить, що і століття потому ані формулювання, ані змістове наповнення інформаційного ресурсу, ані риторика радянських пропагандистів не змінилися, а активно застосовуються їхніми наступниками в нинішній Росії. Використання пропагандою РФ людей типу Homo Sovieticus для ретрансляції трансформованих в ідею «русского мира» радянських

імперських сенсів продовжується. Тривалість цього процесу спрогнозувати складно, оскільки існує відсоток людей вже «не народжених в СРСР», але які старанно підтримують тодішню радянську, а нині – сучасну російську риторичу.

Підсумовуючи, наголосимо на декількох, на нашу думку, важливих ознаках того, як Homo Sovieticus сприймає «битви за минуле» та ретранслює нав'язувані й відтворювані сучасною російською пропагандою мислинневі стереотипи. Відомий український історик С. Кульчицький у статті для видання «Тижень. ua», характеризуючи радянське суспільство, зокрема наголошує на тому, що «радянська людина була ізольована від зовнішнього світу залізною завісою і не знала того, що відбувалося поряд з нею, якщо цензуровані ЗМІ вважали таку інформацію некорисною» [12]. Ми не даремно навели тут цю цитату, бо вважаємо, що Homo Sovieticus за часів існування СРСР та країн так званого соцтабору була не лише позбавлена можливості отримувати різнобічну інформацію, вона також з огляду на зовнішні обставини (ідеться про тоталітарну політичну систему) не відчувала потреби одержувати будь-яку іншу інформацію, крім пропонованої. Навіть тоді, коли за незалежних від неї обставин вона (Homo Sovieticus) мала нагоду почути про щось вперше, то зазвичай сприймала це як підступну провокацію і намагалася на неї не реагувати. Крім того, у Homo Sovieticus за роки існування СРСР до рівня рефлексу було відпрацьовано беззастережну віру до державних ЗМІ, оскільки альтернативи не існувало. Саме з цієї причини сьогоднішня Homo Sovieticus, будучи громадянином незалежної України, Грузії чи Молдови, за інерцією вірить у надану їй різноликими ЗМІ інформацію, але оскільки психологічно «віра» переважає, то не виникає необхідності піддавати сумніву отриманий інформаційний сигнал. Власне і через це, у тому числі, розв'язана Російською Федерацією інформаційна війна проти України, а раніше проти Молдови та Грузії, стала важливим для агресора та потенційно небезпечним для країн, які зазнали нападу, елементом «гібридної війни». Вагомим є також і той факт, що Homo Sovieticus воліє пам'ятати історію через призму тих понять, категорій та дефініцій, які вона засвоїла за роки навчання в школі чи вузі, а все інше, що не вкладається у вибудовану нею систему світоглядних координат, вона відкидає без обговорень. Саме тому сьогоднішній дискурс в Україні ми й називаємо «війною пам'ятей», невід'ємною частиною «гібридної війни». У процесі подолання цього явища важливо проводити незалежну інформаційну політику, у якій вагоме слово залишається за науковими установами, що користуються стабільним рівнем довіри та пропонують

вироблення системи об'єктивно-істинного знання про соціальну дійсність і посиляють позитивний імпульс всім формам суспільної свідомості.

Список використаних джерел

1. *Гудков Л.* Условия воспроизводства «советского человека» / Л. Гудков // Вестник общественного мнения: Данные. Анализ. Дискуссии. – 2009. – № 2 (100). – С. 8–37.

2. *Грицак Я.* «9 травня небезпечно тим, що несе міф красивої війни» [Електронний ресурс] / Я. Грицак. – Режим доступу: <http://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1431031618>. – Назва з екрана.

3. *Zinoviev A.* Homo Sovieticus / A. Zinoviev. – Atlantic Monthly Press, 1986.

4. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – Київ : НІСД, 2017. – 496 с.

5. *Розумний О. М.* Російська політика пам'яті як складова гібридної агресії проти України: технологія, результативність, способи протидії / О. М. Розумний // Стратегічні пріоритети. – 2017. – № 3. – С. 67–77.

6. *Октисюк А.* Дієвий засіб протистояння «гібридним» загрозам – побудова ефективних державних інституцій [Електронний ресурс] / А. Октисюк // Матеріали міжнар. круглого столу ««Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи» (Київ, 14 грудня 2016 р.). – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf. – Назва з екрана.

7. «Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи / Центр Разумкова [Електронний ресурс] // Матеріали міжнар. круглого столу ««Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи» (Київ, 14 груд. 2016 р.). – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf. – Назва з екрана.

8. *Бірчак В.* Гібридні війни Росії: історія, яка повторюється [Електронний ресурс] / В. Бірчак, С. Рябенко. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/gibridni-viini-rosii-istoriya-yaka-povtoryuetsya>. – Назва з екрана.

9. *Половинчак Ю. М.* Коштовні практики в сучасному інформаційному просторі / Ю. М. Половинчак // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2018. – № 2. – С. 94–100.

10. *Склокіна І. Є.* Святкові комеморації як складова офіційної радянської політики пам'яті про нацистську окупацію (за матеріалами

Харків. обл.), 1943–1953 pp. [Електронний ресурс] / І. Є. Склокіна // 36. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Історія та географія. – 2013. – Вип. 49. – С. 184–185. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ist_2013_49_46. – Назва з екрана.

11. *Журженко Т.* Геополітика пам'яті [Електронний ресурс] / Т. Журженко. – Режим доступу: <https://www.eurozine.com/геополітика-пам'яті/>. – Назва з екрана.

12. *Кульчицький С.* Людина в радянському державосупільстві [Електронний ресурс] / С. Кульчицький. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/History/195087>. – Назва з екрана.

13. *Мухіна І.* Ціннісні домінанти радянського освітньо-культурного простору: монографія / І. Г. Мухіна ; Харк. ін-т фінансів Укр. держ. ун-ту фінансів та міжнар. торгівлі. – Харків : Майдан, 2013. – 365 с.

14. *Іванова Н.* Проблеми формування ціннісно-правових орієнтацій у сучасних умовах [Електронний ресурс] / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 487–494. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3530:problemi-formuvannya-tsinnisno-pravovikh-orientatsij-u-suchasnikh-umovakh&catid=81&Itemid=415. – Назва з екрана.

References

1. Hudkov, L. (2009). Usloviya vosproizvodstva «sovetskogo cheloveka» [Conditions of «Soviet man» reproduction]. *Vestnik obshhestvennogo mneniya: Dannya'e. Analiz. Diskussii – Herald of Public Opinion: Data. Analysis. Discussions*, issue 2 (100), pp. 8–37 [in Russian].

2. Hrytsak, Ya. «9 travnia nebezpechne tym, shcho nese mif krasivoi viiny» [May 9 is dangerous because it is bearer of “beautiful war” myth]. Retrieved from <http://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1431031618> [in Ukrainian].

3. Zinoviev, A. (1986). Homo Sovieticus / A. Zinoviev. Atlantic Monthly Press [English].

4. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafiia (2017) [World hybrid war: Ukrainian front]. (p. 496). Kyiv: NISD, [in Ukrainian].

5. Rozumnyi, O. M. (2017). Rosiiska polityka pamiaty yak skladova hibrydnoi ahresii proty Ukrainy: tekhnolohiia, rezul'tatyvniist, sposoby protydyi [Russian memory policy as a component of hybrid aggression against Ukraine: technology, efficiency, ways of countering]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, issue 3, pp. 67–77 [in Ukrainian].

6. Oktysiuk A. Diievyi zasib protystoiannia «hibrydnym» zahrozam – pobudova efektyvnykh derzhavnykh instytutsii [Effective means of opposition to the «hybrid» threats are a construction of effective state institutes]. *Mizhnarodnyj kruhlyj stil Hibrydna vijna Rosii – vyklyk i zahroza dlia Yevropy»* (Kyiv, 14 hrudnia 2016 r.) – *Russia's Hybrid War International Round Table – A Challenge and Threat for Europe* (Kyiv, December 14, 2016). Retrieved from http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf [in Ukrainian].

7. Hibrydna viina Rosii – vyklyk i zahroza dlia Yevropy. Tsentrazumkova [«Hybrid» war of Russia – a challenge and a threat to Europe]. *Materialy mizhnarodnoho kruhloho stolu Hibrydna viina Rosii – vyklyk i zahroza dlia Yevropy* (Kyiv, 14 hrudnia 2016 r.) – *Materials of the International Conference «Hybrid» War of Russia – a Challenge and a Threat to Europe* (Kyiv, December 14, 2016). Retrieved from http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf [in Ukrainian].

8. Birchak, V. Hibrydni viiny Rosii: istoriia, yaka povtoriuetsia [Russia's hybrid wars: a repeating story]. Retrieved from <http://www.memory.gov.ua/news/gibridni-viiny-rosii-istoriya-yaka-povtoryuetsia> [in Ukrainian].

9. Polovynchak, Yu. M. (2018). Komemoratyvni praktyky v suchasnomu informatsiinomu prostori [Commemorative practices in the modern information space]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentary Science. Informology*, issue 2, pp. 94–100 [in Ukrainian].

10. Sklokina, I. Ye. (2013). Sviatkovi komemoratsii yak skladova ofitsiinoi radianskoi polityky pamiaty pro natsytsku okupatsiu (za materialamy Kharkivskoi oblasti), 1943–1953 rr. [Holiday commemorations as a component of the official Soviet policy on the memory of the Nazi occupation (based on the materials of the Kharkiv region), 1943–1953]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Istorii ta heohrafiia – Collection of Scientific Works of the G. S. Skovoroda Kharkov National Pedagogical University. History and Geography*, issue 49, pp. 184–185. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ist_2013_49_46 [in Ukrainian].

11. Zhurzhenko, T. Heopolityka pamiaty [The geopolitics of memory]. Retrieved from <https://www.eurozine.com/heopolityka-pamiaty/> [in Ukrainian].

12. Kulchytskyi, S. Liudyna v radianskomu derzhavosuspilstvi [Man in the Soviet state society]. Retrieved from <https://tyzhden.ua/History/195087> [in Ukrainian].

13. Mukhina, I. (2013). Tsinnisni dominanty radianskoho osvithno-kulturnoho prostoru [Value Dominants of the Soviet Educational and Cultural Space: monograph]. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].

14. Ivanova, N. (2017). Problemy formuvannia tsinnisno-pravovykh orienitatsii u suchasnykh umovakh [Problems of formation of value-law orientations in modern conditions]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 487–494. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3530:problemi-formuvannya-tsinnisno-pravovykh-orientatsij-u-suchasnykh-umovakh&catid=81&Itemid=415. <https://orcid.org/0000-0002-5219-8720> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.08.2019.

Sergii Poltavets,

PhD (Political), Senior Researcher, Director of the Presidential Fund of Ukraine,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8297-7584>

Natalia Ivanova,

PhD (Historical), Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5219-8720>

Historical Memory Homo Sovieticus in «Hybrid Ware»

The historical memory of the people united in the social group Homo Sovieticus is outlined. It was argued that representatives of this social group represent the segment of Ukrainian society most vulnerable to propaganda influences, which is connected with the rejection of the process of rethinking the historical past and the image of its people. Discourse that exists in Ukraine today is what we call the «memory war», an integral part of the «hybrid war». Important issue in the process of overcoming this phenomenon is the pursuit of an independent information policy, so scientific institutions that have a stable level of confidence and offer the development of a system of objectively true knowledge of social reality and give a positive impetus to all forms of public consciousness, remain means of great importance.

Keywords: hybrid war, information confrontation, Homo Sovieticus.